

AZƏRBAYCANDA AQRAR KLASTERLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI ÜÇÜN AVROPA TƏCRÜBƏSİ

Sübhan Nadir oğlu Namazov, Orxan Mirzəağa oğlu Vətənxah,
Mətanət Həsən qızı Paşayeva, Anar Babaqədir oğlu Hacıyev
Azərbaycan Texniki Universiteti, Bakı, Azərbaycan

EUROPEAN EXPERIENCE FOR THE FORMATION OF AGRICULTURAL CLUSTERS IN AZERBAIJAN

Subhan Nadir Namazov, Orkhan Mirzaaga Vatankhah,
Matanat Hasan Pashayeva, Anar Babagedir Hajiyev

*Azerbaijan Technical University, Baku, Azerbaijan: subhan.namazov@aztu.edu.az, orxan.vatan@aztu.edu.az,
matanat.pashayeva@aztu.edu.az, anar.hajiyev@aztu.edu.az*

*https://orcid.org/0009-0002-6884-0842, https://orcid.org/0000-0002-0465-7494, https://orcid.org/0009-0002-5125-6674,
https://orcid.org/0000-0003-0636-9397*

Abstract. The article is devoted to agricultural clusters - one of the modern models of industrial organization. As an introduction to the topic, the factors necessary for the formation of clusters, the benefits received by enterprises and organizations that are part of the cluster are briefly explained, and a classification of clusters is also given. The experience of agricultural clusters in Italy and Lithuania is considered, as well as the influence of clusters on the socio-economic life of these countries. The article also analyzes the work carried out towards the formation of agricultural clusters in Azerbaijan, the adopted legislation and existing difficulties in this area.

Keywords: cluster, agriculture, European Union, Italy, Lithuania, Azerbaijan.

© 2024 Azerbaijan Technical University. All rights reserved.

Giriş

Son dövrlərdə aqrar sektorun inkişafının təmin edilməsi məqsədilə innovasiyaların tətbiqi və klasterləşmə siyasətinin həyata keçirilməsi müxtəlif inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən uğurla tətbiq olunmaqdadır. İnkişaf etmiş Avropa ölkələrində geniş tətbiq olunan klaster birgə fəaliyyət modellərində yeni innovativ həllərlə effektiv idarəetmə, IT texnologiyalarının aqrar sektorda uğurlu tətbiqi ilə yüksək səmərəliliyə və məhsuldarlığa nail olunması, uğurlu logistikanın təşkili bir vəhdətdə qoyulmaqdadır.

Hər hansı ərazi vahidi çərçivəsində oxşar sahədə, yaxud da bir-biri ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqəli sahələrdə müəssisələrin birgə fəaliyyətinə tez-tez rast gəlinir. Müasir sənayedə bu kimi birgə fəaliyyət “klaster” olaraq adlandırılır. Tarixə nəzər salsaq klasterə bənzər birlikdə fəaliyyət göstərən təşkilatlar hələ ötən əsrin 70-ci illərindən mövcud olsa da “klaster” terminini ilk dəfə elmi ədəbiyyatda Maykl Porter “Xalqların rəqabət qabiliyyəti” əsərində işlətmişdir [1, s. 11].

Klasterlər müəyyən bir ərazidə bir-biri ilə əlaqəli şirkət və qurumların coğrafi konsentrasiyası olub rəqabət mühitinin yaradılması üçün vacib olan bir sıra əlaqəli təşkilat, qurum və müəssisələri bir çətir altında birləşdirir. Bu təşkilat və qurumlara müxtəlif növ avadanlıqlar, xidmətlər və istehsalat üçün tələb olunan digər vasitələri təchiz edən müxtəlif ixtisaslaşdırılmış təchizatçıları misal göstərmək olar.

Bir çox hallarda klasterlər hətta təchizat zəncirinin daha aşağısında yerləşən satış şəbəkələri və müştəriləri, eləcə də bilik, tədarük texnologiyaları və ya ümumi resurslarla əlaqəli sahələrdə bir-birini tamamlayan müəssisələri də əhatə edir. Bəzi hallarda, bir çox klasterlərə xüsusi təlim, təhsil, məlumat, tədqiqat və texniki dəstək verən universitetlər, standartlar təyin edən agentliklər, beyin mərkəzləri, peşə təhsili müəssisələri, ticarət assosiasiyaları kimi dövlət və özəl təşkilatlar da daxil olur. Başqa sözlə klaster – rəqibləri qarşısında regional və hətta qlobal miqyasda hər hansısa bir sənaye sahəsində açıq rəqabət üstünlüyü qazanmağa imkan verəcək qədər resurs və biliklərin cəmləşdiyi müəyyən coğrafi ərazidə yerləşən müxtəlif müəssisələrin birgə fəaliyyət asossiasiyasıdır.

Klasterlərdə birləşmiş oxşar sahələr üzrə fəaliyyət göstərən müəssisələrin rəqabətə davamlılığını təmin edən sənayenin müasir idarə edilməsi modelidir. Klasterə daxil olan müəssisə və təşkilatlar istehsal qabiliyyətinin yüksəldilməsi, əhatə etdikləri sahələr üzrə innovasiyaları və tədqiqatları

dəstəkləməsi, eləcə də yeni daha qeyri-standart baxış bucağına malik struktur və təşkilatların inkubasiyasını dəstəkləməsi ilə fərqlənir [2, s. 27].

Müasir qlobal iqtisadiyyatda xüsusi coğrafi mövqeyə (məsələn, dəniz limanı, hər hansı nəqliyyat hablarına) və ucuz işçi potensialına malik olan bölgələr getdikcə daha az cəlbedici rol oynayır. İndi artıq hər hansısa bir bölgədə sənayenin mərkəzləşməsi və klasterlərin formalaşması üçün əsas hərəkətverici amil yeni innovasiyaların yaradılması və icrası üçün potensial imkanların yaradıldığı yerlərdir – beyin mərkəzlərinin, kifayət qədər resursların və texniki imkanların daha əlçatan olduğu, hər hansı bir istehsal sahəsi üzrə tarixi ənənələrə, yaxud da irəli sürülən ideyaların icrasına sosial icmaları daha loyallaşdıraraq ərazilər mühüm rol oynayır. Bütün bunlar klasterlərin formalaşmasında beyin mərkəzləri qismində universitetlər, institutlar, elmi və təcrübəli tədqiqat mərkəzlərinin xüsusi rola malik olduğunu açıq şəkildə göstərir.

Qlobal miqyasda hər hansısa sahə üzrə rəqabət üstünlüyü qazanmış belə ərazilərə Silikon vadisi, yaxud da Hollivudu misal göstərmək mümkündür. Hal-hazırda klasterlər bir çox fəaliyyət sahələri üzrə formalaşmış, onlara misal olaraq biznes-klasterlərini, sənaye klasterlərini, texnologiya klasterlərini, eləcə də aqrar klasterləri fərqləndirmək olar.

Təqdim olunan məqalədə Avropa ölkələrində aqrar sahədə klasterlərin təcrübəsinin araşdırılması və Azərbaycanda müvafiq sahədə klasterlərin yaradılması imkanlarına nəzərə yetirilmişdir.

Aqrar klasterlərin nəzəri əsasları

Dünya əhalisinin sayının artdığı, insanların sağlam və kifayət qədər qidaya ehtiyac duyduğu vaxtda aqrar klasterlərin əhəmiyyəti xüsusi olaraq artır. Aqrar klasterlər bir qayda olaraq təkcə kənd təsərrüfatı sektorunun deyil, həm də əhatə etdiyi ərazilərdə kənd icmalarının da inkişafına təkan verən mühüm amil hesab olunur. Bu hal ölkələrin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə yanaşı həm də aqrar klasterin cəmiyyətin sosial rifahının yaxşılaşdırılması, insanların şəhərlərə axınının qarşısının alınması, bölgələrdə məşğulluğun artırılması kimi müasir trendlərə də cavab verir.

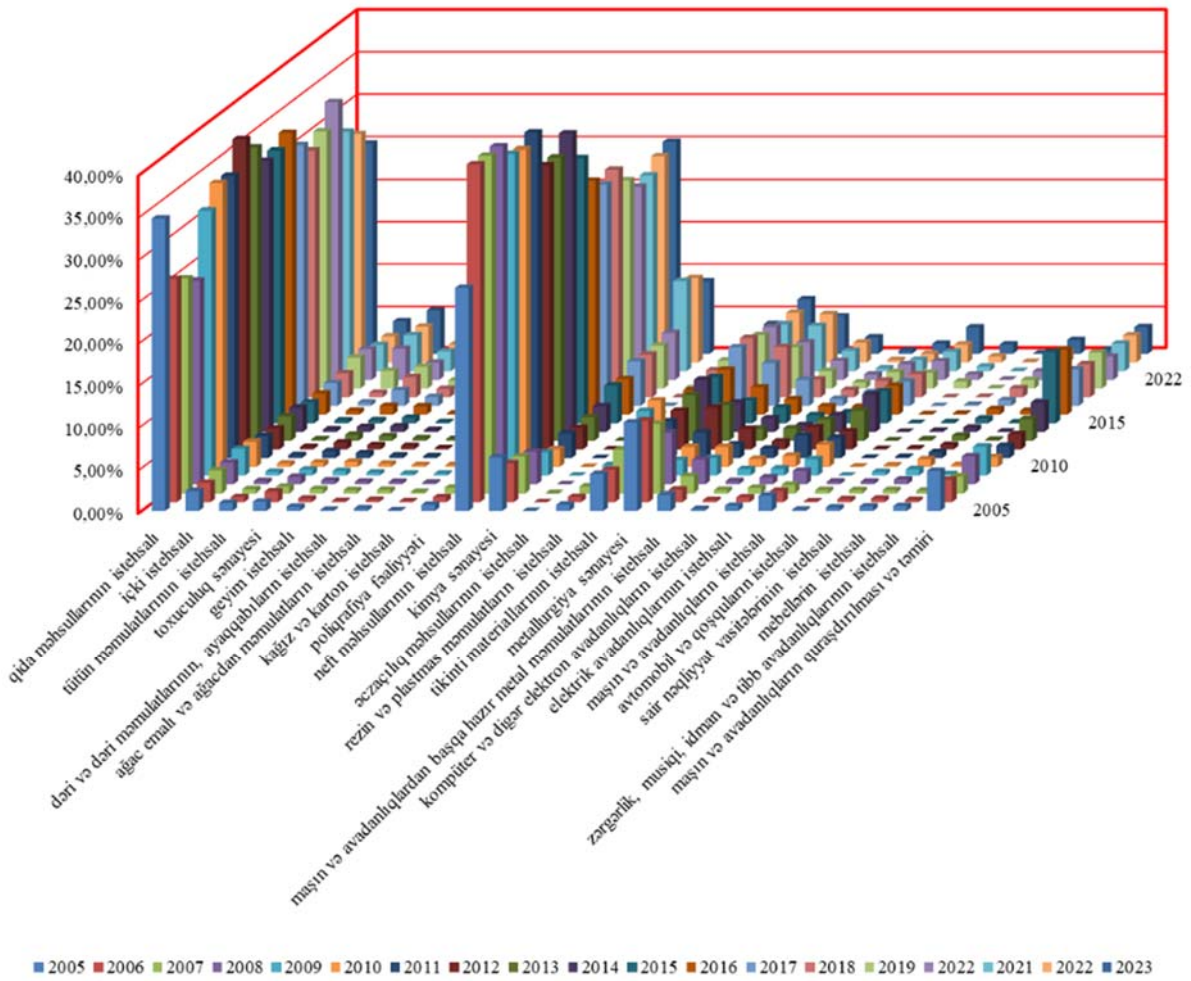
Sənayenin inkişaf etdirilməsi Azərbaycanda dövlətin son 20 ildə yürütdüyü siyasətin əsasını təşkil etdiyi halda, kənd yerlərində əhalinin kəskin azalması və iqtisadi artım və inkişafın əsaslarının itirilməsi müşahidə olunmuşdur. Bu tendensiya kəndlərin deqradasiyası ilə nəticələnmiş və sonrakı illərdə onların təkrar dirçəldilməsi üçün böyük həcmli işlərin aparılmasını tələb etmişdir. Lakin kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişaf etdirilməsi, rayon və kənd yerlərində iş yerlərinin artırılması son 15 ildə Azərbaycan Respublikasında prioritet sahələrdən birinə çevrilmiş, bu sahənin dayanıqlı inkişafı üçün dövlət proqramları qəbul edilmişdir (şəkil 1).

Şəkildən də göründüyü kimi qida məhsullarının istehsalının ümumi buraxılışı 2005-2022-ci il aralığında neft məhsullarının buraxılışı qədər iqtisadiyyatda xüsusi çəkiyə malik olmuşdur.

Kənd yerlərinin iqtisadi, sosial və demoqrafik dirçəlişində kənd təsərrüfatı klasterlərinin yaradılması mühüm rol oynayır. Aqrar klasterlərin rolu aqrar sektorun ümumi iqtisadi inkişafına təsirinə görə əhəmiyyətlidir. Aqrar klasteri “kənd təsərrüfatı istehsalçılarının təchizatçıları, qida emalı sektoru və paylama sektoru ilə inteqrasiyası sistemi kimi müəyyən edilə bilər ki, bu da istehsalçıdan son istehlakçıya qədər bir-biri ilə əlaqəli bütün iştirakçılara effektiv nəzarəti təmin edir”. Aqrar klasterlər onun iştirakçıların iqtisadi dividəntlərini artıran və xərclərini isə rasionallaşdıran dəyər zənciri yaratmaqla, onlara qlobal bazarda rəqabət qabiliyyəti verir.

Klasterlərin regional iqtisadi inkişafa təsiri klasterin miqyasından və əhatə dairəsindən asılıdır. Klasterin miqyası ilk növbədə ayrı-ayrı iştirakçılar arasında əməkdaşlığın və iş koordinasiyasının dərəcəsindən, klasterə infrastruktur və marketinq dəstəyi göstərən ixtisaslaşmış qurumların xarici dəstəyindən asılıdır. Klaster iştirakçıların özələrinin ictimai və akademik sektorlarla əlaqələri əsasında klasterin innovativ fəaliyyəti üçün də ilkin şərtlər yaradılır. Təbii ki, bunlarda universitetlərin, institutların və digər elmi-tədqiqat mərkəzlərinin inkişafına yol açır.

Bir çox digər sahələrdə olduğu kimi burada nəzarət, eləcə də stimullaşdırıcı tədbirlərin icrasında dövlət qurumları mühüm rol oynayır. Buna misal olaraq aqrar klasterə üzv olan müəssisələr arasında münasibətləri tənzimləyən hüquqi qanunvericiliyin formalaşdırılması və qəbulu, onların fəaliyyətini və innovasiyaların tətbiqinin stimullaşdırılmasını göstərmək olar.

Şəkil 1. Azərbaycanda sənaye sahələrinin ümumi buraxılışı, %, 2005-2022-cü illər

Bəs dövlətin aqrar klasterlərdəki stimullaşdırıcı fəaliyyəti özündə nəyi nəzərdə tutur? Buraya bir çox təsir mexanizmlərini aid etmək olar. Məsələn, aqrar klasterə üzv olan müəssisə və təşkilatlara vergi güzəştləri, daha yüksək subsidiyaların ayrılması, texnika və texnologiyaların alınması üçün daha aşağı faizlə lizinq və maliyyə kreditlərinin ayrılması və s. Bu zaman dövlət qurumları bir sıra şərtlər irəli sürməklə (məsələn, idxal olunan texnologiyaların mənimsənilməsi ilə müəyyən müddət sonra onun lokal istehsalının formalaşdırılması, istehsal həcmi və qiyməti ilə bağlı hədlərin tövsiyə olunması, konkret ixtisaslar üzrə universitetlərdə təhsil alan tələbələrin işlə təminatı, elmi innovasiyaların icrası və s.) klasterə üzv olan təşkilatların ümumi dəyər zəncirinin formalaşdırılmasına nəzarət etmiş olur.

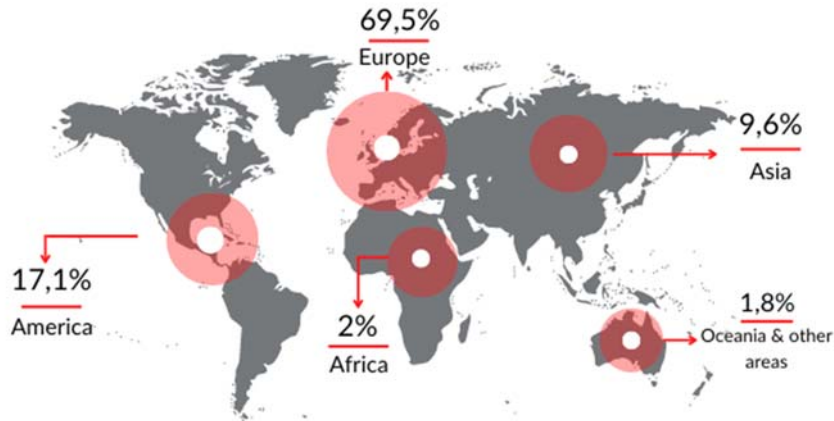
Yuxarıda qeyd olunan amillər inkişaf etmiş, xüsusilə də Avropa ittifaqına üzv olan ölkələrdə aqrar klasterlərin yaradılması və dəstəklənməsinin dövlət proqramları çərçivəsində icrasına və dəstəklənməsinə yol açır.

Avropa İttifaqına üzv olan ölkələrdə aqrar klasterlərin fəaliyyət təcrübəsi

Müasir dövrümüzdə aqrar klasterlərin formalaşmasının və fəaliyyətinin regionların inkişafına göstərdiyi təkanı, ərzaq təhlükəsizliyinin, eləcə də elmi innovasiyaların yaradılmasına təsirini daha yaxşı başa düşmək üçün bu sahədə ciddi təcrübəyə malik olan bəzi Avropa İttifaqına üzv olan ölkələrin təcrübəsindən bəhrələnmək olar.

İtaliyanın aqrar-qida klasteri modeli. İtaliyanın aqrar-qida klasteri məhsulun əkini və toplanması, emalı, paylaşması və pərakəndə satışı da daxil olmaqla kənd təsərrüfatı və qida sənayesinin bir

çox istiqamətlərini əhatə edən ölkənin ən önəmli iqtisadi sektorlarından biridir. Ümumiyyətlə İtaliyanın aqrar sənayesi özünün qida məhsullarına, qida məhsullarının keyfiyyəti və təhlükəsizliyi ilə bağlı ənənələrinə və beynəlxalq bazarda malik olduğu dayanıqlı mövqeyinə zəngin təcrübəyə malikdir. “Made in Italy” markası altında istehsal olunmuş qida məhsulları dünyada böyük prestijə malikdir. Təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, 2022-ci ildə İtaliya ümumi dəyəri 42 milyard avrodan artıq olan kənd təsərrüfatı məhsullarını ixrac etmişdir [3, s. 14].

Şəkil 2. İtaliyanın kənd təsərrüfatı sektoru məhsullarının ixrac xəritəsi

İtaliya hökumətinin açıqladığı statistikaya nəzər yetirsək görərik ki, 2021-ci ildə onun kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının 17%-i Amerika, 9,6%-i Asiya, təxminən 3,8%-i Afrika və Avstraliya qitələrinin payına düşdüyü halda, 69,5%-i bilavasitə Avropa qitəsinin bazarlarına ixrac edilmişdir. Bu isə onu göstərir ki, İtaliya Avropa qitəsinin böyük hissəsini əhatə edən Avropa İttifaqında ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasında əhəmiyyətli paya malikdir (Şəkil 2).

“Made in Italy” məhsulları yüksək keyfiyyət, təhlükəsizlik və prestij sinonimləri kimi xaricdə geniş şəkildə tanınır və bütün dünyada yüksək tələb olunur. Bu, 2022-ci ildə 42 milyard avro dəyərində ixracın və dünyanın hər yerindən İtaliyanın kənd təsərrüfatı məhsullarına tələbatın artması ilə nəticələnir.

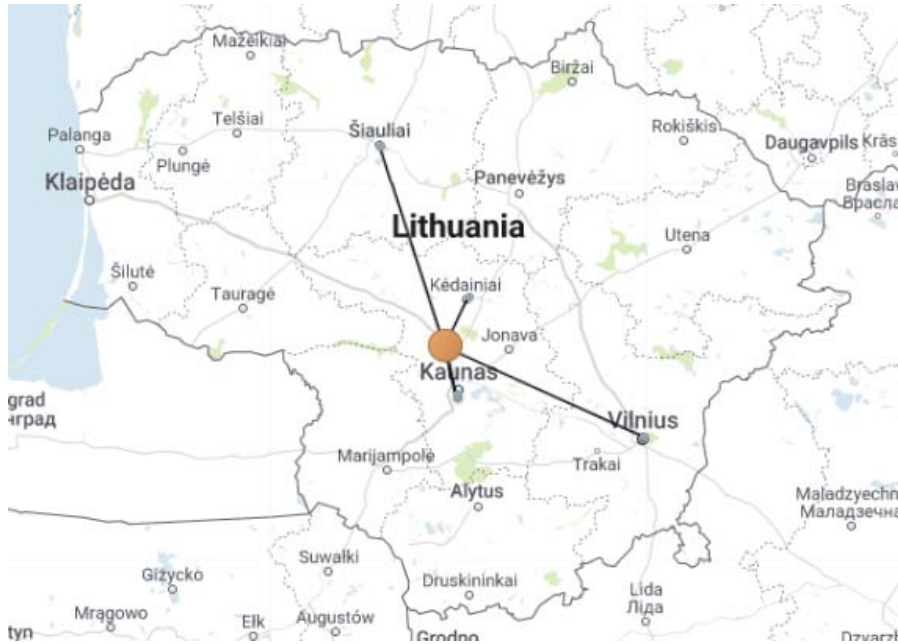
İtaliyanın Apuliya regionunda Aqrar-qida klasteri - GAL Sud Est Barese (GAL Seb). GAL SUD EST BARESE aqrar-qida klasterinin əsas məqsədi aqrar sahədə elmi-texniki tərəqqini dəstəkləməklə yeni investisiya qoyuluşlarını cəlb etmək, bununla da Apuliya regionunda aqrar sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələri, zavodları, fərdi təsərrüfatları, eləcə də təhsil mərkəzlərinin iqtisadi və sosial inkişafına köməklik göstərməklə yanaşı, regional, milli və Avropa səviyyəsində inkişaf proqramlarını əlaqələndirmək və idarə etmək rolunu da həyata keçirir. Bölgədə aqrar sahədə aparılan innovasiyalar təkcə İtaliya səviyyəsində deyil, hətta dünyada ən qabaqcıllardan sayılır. GAL Sud Est Barese-nin vasitəsilə istehsal sektorunun əsas tədarük zəncirlərini birləşdirən layihələr ətrafında biznes konsolidasiyasının təşviqi, habelə onların texnoloji tədqiqat məsələləri ilə əlaqələndirməklə ölkənin istehsal sisteminin inkişafına kömək edir.

GAL Sud Est Barese-nin bölgənin inkişafındakı əhəmiyyətini başa düşmək üçün təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, 2007-2013-cü illərdə icra olunan Apuliya regionunun inkişafı proqramında adı çəkilən klasterin dəstəyi ilə bölgədə 8 aqrar turizm müəssisəsi, 2 tədqiqat ferması, 2 sosial ferma, 14 mehmanxana, 6 peşə və kiçik fərdi sahibkarlıq, 24 istirahət və kənd turizmi müəssisəsi, eləcə də turist informasiya mərkəzləri, velosiped yollarının çəkilməsi, tarixi abidələrin bərpası kimi bir çox sosial layihələrin maliyyələşdirilməsi aparılmışdır.

Hal-hazırda GAL Sud Est Barese aqrar klasterinə aqrar təsərrüfat və aqrar biznes sahəsi üzrə fəaliyyət göstərən 252 şirkət, regional əhəmiyyətli 7 ticarət ittifaqı və 5 təhsil müəssisəsi olmaqla 264 üzv daxildir.

Litvanın aqrar klaster modeli. Digər Avropa İttifaqı ölkələrindən fərqli olaraq Litvanın klaster təcrübəsi daha az olsa da, o, Azərbaycan üçün olduqca yaxşı nümunə sayıla bilər. Belə ki, keçmiş Sovetlər İttifaqının tərkibinə daxil olmuş və yalnız 2004-cü ildə Aİ-a tam hüquqlu üzv seçilmiş Litva klasterlərinin yaradılması və inkişafı istiqamətində son 20 ildə kifayət qədər ciddi nailiyyətlər əldə edə bilsə də bu, ona heç də asan başa gəlməyib. Belə ki, yenicə “kolxoz”, “sovxoz”, “kollektiv mülkiyyət” kimi anlayışlardan qurtulmuş bir ölkənin sahibkarlarını və təsərrüfat sahiblərini klasterlərə üzv olaraq qarşılıqlı əməkdaşlıqda birlikdə fəaliyyət göstərməyin faydalarına inandırmaq yalnız ciddi maarifləndirmə və təbliğat işlərinin aparılması nəticəsində mümkün olmuşdur [4, s. 95].

Litvanın National Food klasteri. Avropa İttifaqına üzv olduqdan sonra Litva ümumavropa dəyərlərini özünün sosial-iqtisadi həyatına inteqrasiya etmək üçün işlərə başlamışdır. Təbii ki, qarşıda duran əsas hədəflərdən biri də ölkənin qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsi olmuşdur. Lakin bu zaman Litva özünün daxili bazarını Avropa İttifaqında istehsal olunmuş məhsullarla doldurulmasına deyil, əksinə, İttifaqa üzvlüyün üstünlüklərindən faydalanaraq yerli istehsalın artırılması, yerli qida brendlərinin formalaşdırılması və möhkəmləndirilməsi, eləcə də ixrac potensialının artırılmasına çalışmışdır. Bu baxımdan aqrar sektorda kifayət qədər zəngin tarixi ənənələrə malik olan Litva mümkün qədər sürətlə aqrar klasterin yaradılması istiqamətində qısa müddətdə kifayət qədər ciddi işlər görmüşdür.

Şəkil 3. National Food klasteri üzvlərinin yerləşmə xəritəsi

Aparılmış işlərin yekunu olaraq mərkəzi Kaunas şəhərində yerləşən və Litvanın Mərkəzi, Şimal və Şərq regionlarından müxtəlif üzvlərin daxil olduğu National Food klasteri yaradılmışdır. National Food klasterinə 1 tədqiqat və təhsil institutu, 1 assosiasiya, 17 orta və kiçik sahibkarlıq subyekti və 2 ferma təsərrüfatı olmaqla ümumilikdə 21 üzv daxildir. Hal-hazırda, National Food klasteri Litvanın klasterlər şəbəkəsinin ən fəal üzvlərindən biridir (Şəkil 3).

Əslində assosiasiya kimi qeydiyyatdan keçmiş National Food klasterinin idarə edilməsi nizamnamə ilə tənzimlənir. Təşkilati fəaliyyətin idarə edilməsinə klasterin direktoru, idarə heyəti və ümumi şura cavabdehdir. Baş Assambleya ali idarəetmə orqanıdır. Şuraya seçilmiş idarə heyətinin sədri rəhbərlik edir, şura direktor təyin edir. Klasterin hər bir üzvü ümumi büdcəni formalaşdırın illik üzvlük haqqı ödəyir. Büdcəyə həmçinin layihə fəaliyyətlərindən, grantlardan, ianələrdən və sairədən gələn gəlirlər də daxil edilə bilər.

Qida sektoru müəssisələri və tədqiqat institutları arasında əməkdaşlıq şəbəkəsi rolunu oynayan National Food klasterinin əsas məqsədlərinə Litvanın qida sənayesinin dəyər zəncirini formalaşdırmaq, insan, maliyyə, təşkilati, infrastruktur və texnoloji resursları cəmləşdirməklə müəssisələrə bazarda özlərinə yer tutmaqlarına kömək etmək, şəbəkələşmə vasitəsilə biliklərin, bacarıqların və məlumatların əldə edilməsini təşkil etmək, eləcə də öz üzvlərinə aktiv və rəqabətqabiliyyətli bazar iştirakçılarına çevrilməsinə şərait yaratmaqdan ibarətdir. National Food klasteri ölkədə qida sektorunun inkişafını bilavasitə kifayət qədər praktiki biliklərə malik ixtisaslı kadrların yetişdirilməsində gördüyü üçün ali təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlığa xüsusi önəm verir. National Food klasterinə daxil olan Litva Kənd və Meşə Təsərrüfatı Tədqiqat Mərkəzinin (The Lithuanian Research Centre for Agriculture and Forestry) nəzdində fəaliyyət göstərən Bağçılıq və bostançılıq institutunun digər klaster üzvləri ilə kifayət qədər möhkəm iki tərəfli əlaqələrini xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır. Belə ki, bu təhsil-tədqiqat institutunda auditoriya və praktiki laboratoriyalar bilavasitə klasterin ayrı-ayrı üzvlərinin texniki və maliyyə dəstəyi ilə həyata keçirilir, eləcə də müvafiq ixtisaslı tələbələrin peşə vərdişlərinə yiyələnmələri üçün onların ödənişli təcrübə proqramlarına və istehsalata cəlb olunması ənənəvi hal daşıyır. Kaunas Tətbiqi Elmlər Universiteti (University of Applied Sciences), Vytautas Magnus Universitetinin Aqrar Təsərrüfat Akademiyası kimi təhsil mərkəzlərinin də klasterlə əməkdaşlıqlarını qeyd etmək lazımdır.

Beləliklə də, İtaliyada olduğu kimi Litvada da aqrar klasterlərin fəaliyyəti təkcə qida sektorunda dəyər zəncirinin formalaşdırılmasına deyil, həm də elmin və təhsil sektorlarında inkişafın dəstəklənməsinə yönəlir. İtaliyadan fərqli olaraq Litvada aqrar klasterlərin formalaşması təxminən son 20 ildən də az bir müddəti əhatə edir. Bu baxımdan Litvanın malik olduğu klaster təcrübəsi Avropa İttifaqına tərəfdaş olan, Azərbaycanda klasterlərin inkişaf etdirilməsinə yaxşı nümunə ola bilər.

Azərbaycanda klasterlərin yaradılmasının hüquqi bazası və perspektiv inkişafı

Azərbaycanda klaster fəaliyyətinin dəstəklənməsi üçün müvafiq hüquqi və tənzimləyici çərçivə formalaşdırılmaqdadır. Bu məqsədlə mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin klasterləri haqqında nümunəvi əsasnamə təsdiq edilmişdir [5, 4.1-ci maddə]. Nümunəvi əsasnamə mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin klasterlərinin (bundan sonra – KOB klasteri) yaradılmasının və ləğvinin, habelə KOB klasterində sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin təşkilati, hüquqi və iqtisadi əsaslarını tənzimləyir. Burada sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün müvafiq normativ hüquqi aktların siyahısı ilə yanaşı fəaliyyətinin formalaşdırılması şərtləri və qaydaları, KOB klaster şirkətinin və onun iştirakçılarının funksionallığı, qarşılıqlı fəaliyyətləri və resursların əlaqələndirilməsinin çərçivəsi müəyyən edilmişdir. KOB klasteri və onun iştirakçıları arasında birgə fəaliyyətin təşkilati forması kimi kooperasiya sxemi və birgə layihə çərçivəsində fəaliyyətlərinin çərçivəsi müəyyən edilmişdir. Bundan əlavə, KOB klasterinin texnoloji zəncirinə daxil edilən müəssisələrin yarada biləcəyi əlavə dəyərin çərçivəsi formalaşdırılmış və KOB klaster və onun iştirakçılarının birgə fəaliyyətlərinin maliyyə-iqtisadi əsaslandırılmasına tələblər müəyyən edilmişdir.

Kiçik və orta sahibkarlıq bizneslərinin klasterləşməsi Azərbaycanda 2030-cü ilə kimi müəyyən olunan prioritetlərdən hesab olunur [6, 3.3-cü maddə]. Kiçik və orta sahibkarlıq bizneslərinin (KOB) klasterləşməsinin təşviqi, KOB subyektlərinin mövcud bizneslərinin genişləndirilməsi, onların yeni sahələr üzrə diversifikasiya təşəbbüslərinin həyata keçirilməsi istiqamətində daxili bazar araşdırmalarına dəstək mexanizminin artırılması, KOB subyektlərinin satış imkanlarının genişləndirilməsinə dəstəyin göstərilməsi Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illər üzrə Sosial İqtisadi İnkişaf Strategiyasının tədbirlər planına daxil edilmişdir [6, 7-ci maddə]. Bu məqsədlə, burada KOB klasterlərinin fəaliyyətə başlaması üçün tənzimləyici çərçivənin yaradılması və KOB klasterləşməsi şəbəkəsinin genişləndirilməsi, 14 daxili bazar araşdırmasının aparılmasına dəstəyin göstərilməsi, 30 KOB subyektinin sərəgilərdə iştirakının dəstəklənməsi tədbir olaraq müəyyən edilmişdir.

Bundan əlavə “KOB klaster” şirkətinin formalaşdırılması və fəaliyyəti ilə bağlı meyarlar Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin Kollegiyasının 8 may 2019-cu il tarixli 191705000007900 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir [7, 2-ci maddə]. Bu meyarlara “KOB Klaster” kimi fəaliyyət göstərəcək şirkətlərin kommersiya hüquqi təşkilat olmasını və nizamnaməsində əhəmiyyətli qərarların Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi (bundan sonra - Agentlik) ilə razılaşdırmaq tələbinin qoyulmasını, bir-birindən asılı olmayan ən azı 10 mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektinin bir araya gələrək təsərrüfat əqdlərini bağlamasını şərtləndirir. Bu zaman klaster üzrə hazırlanan məhsulun xammal və materialının dəyərinin 50 faizi klasterin iştirakçısı olan yerli istehsalçılar tərəfindən təchiz edilməsi şərti müəyyən edilmişdir. Fəaliyyət sahəsi kimi 3 istiqamət müəyyən edilmişdir ki, bunlardan biri yerli bazarda yeni rəqabətqabiliyyətli məhsulun yaradılmasını, ölkədə istehlak payının 50 faizdən artıq hissəsinin idxal hesabına ödənilən məhsulların yaradılmasını və qonaqlama və yerləşdirmə xidmətlərinin (mehmanxana, motel, kempinq və s.) göstərilməsini ehtiva edir. Bundan əlavə, “KOB klaster şirkəti”nin həyata keçirəcəyi layihə üzrə investisiyasının minimum həcmi Bakı, Bakıtrafi qəsəbələr və Abşeron və Sumqayıt və Gəncə şəhərləri üzrə uyğun olaraq, 5, 3 və 2.5 milyon manat müəyyən edilmişdir. Bu məbləğ digər rayonlar üçün 1.5 milyon manat, Naxçıvan Muxtar Respublikası, Füzuli, Xocavənd, Ağdam, Tərtər, Ağcabədi, Goranboy, Göygöl, Gədəbəy, Daşkəsən, Qazax, Tovuz, Ağstafa, Lerik, Yardımlı, Balakən və Qusar rayonları üçün isə 0.5 milyon manat müəyyən edilmişdir. Burada KOB Klasterin fəaliyyətinin illik dövrüyyəsi ilə bağlı illik tələblər də əksini tapır.

Bununla yanaşı KOB klasterlərinin formalaşdırılması üçün tələb olunan sənədlər və nümunəvi formalar da hazırlanılmış və təsdiq edilmişdir [8].

KOB klasterlərin formalaşdırılması, fəaliyyətə başlaması və fəaliyyətinin dəstəklənməsi üçün müvafiq hüquqi və texniki baza olduğu halda onların formalaşmasını gecikdirən səbəbləri aşağıdakı kimi izah etmək olar:

- Klasterlərin formalaşdırılması və fəaliyyəti üçün maliyyə təşviqlərinin olmaması,
- Müvafiq sahədə potensialın və təcrübənin olmaması,
- Uğurlu təcrübələrin olmaması
- Digər ölkələrin yaxşı təcrübələrinin və klaster fəaliyyət modellərinin Azərbaycanda potensial klasterlərə çevilə biləcək şirkətlər arasında təşviqatının aparılmamasıdır. Litva təcrübəsində olduğu kimi klasterlərin fəaliyyət modellərinin potensial olaraq klasterə keçirilə biləcək şirkətlər arasında təşviqi, formalaşdırılması prosesinə dövlətin texniki və maliyyə dəstəyinin göstərilməsi, Azərbaycanın yerli şəraitini nəzərə alaraq dövlətin dəstəyi ilə konkret modellər üzərindən klasterlərin formalaşdırılması bu sahəyə marağın artmasına gətirib çıxarda bilər.

Nəticə və təkliflər

Klasterlərin Azərbaycanda inkişafı dövlət və özəl sektorlar arasındakı əməkdaşlığı dəstəkləməklə yanaşı, region üçün innovasiyalar ilə müşayiət olunacaq çox tərəfli bəhrələrin əldə olunması vədi verir. Burada yerli universitetlərin iştirakı klasterləri davamlı olaraq innovativ həllər ilə təmin etməkdə əhəmiyyətli rola malikdir. İtaliya və Litvanın klaster təcrübəsi klasterlərin inkişafında Azərbaycan üçün yaxşı nümunə hesab edilə bilər. Lakin klasterlərin formalaşdırılmasına və inkişafına təkan kimi dövlətin təşviqi və fəaliyyəti üçün vergi güzəştlərinin tətbiqi xüsusilə zəruridir. Bundan əlavə, Avropa ölkələrində geniş yayılmış klaster modelləri üzərində yaxşı təcrübənin yerli bazarda potensial klasterlərə göstərilməsi klasterləşməyə marağın artmasına və yeni klasterlərin formalaşmasına təkan verə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Porter, M.E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: The Free Press. 857 p.
2. Fischer, G., Van Velthuisen, H., Shah, M. & Nachtergaele F.O. (2002). Global agro-ecological assessment for agriculture in the 21st century: methodology and results. Research report RR-02-02. Laxenburg: International Institute for Applied Systems Analysis.
3. Toccaceli, D. Agricultural districts in the Italian regions: looking toward 2020. Agric Econ 3, 1 (2015). <https://doi.org/10.1186/s40100-014-0019-9>.
4. Jarasiunas, G., Kinderiene, I. & Bašić, F. (2017). Delineation Lithuanian agricultural land for agro-ecological suitability for farming using soil and terrain criteria. Ekologija (Bratislava), 36(1) 88-100. <https://doi.org/10.1515/eko-2017-0008>.
5. "Mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin klasterləri haqqında Nümunəvi Əsasnamə"nin təsdiq edilməsi barədə AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN FƏRMANI, <https://e-qanun.az/framework/52952>
6. Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illər üzrə Sosial-iqtisadi İnkişaf Strategiyası <https://e-qanun.az/framework/50013>
7. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin Kollegiyasının 8 may 2019-cu il tarixli 191705000007900 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "KOB klaster" şirkətinin meyarları <https://e-qanun.az/framework/42728>
8. "KOB Klaster şirkəti" nin meyarları haqqında qərar <https://www.smb.gov.az/az/nav/kob-klaster>

AZƏRBAYCANDA AQRAR KLASTERLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI ÜÇÜN AVROPA TƏCRÜBƏSİ

S.N.Namazov, O.M.Vətənxah, M.H.Paşayeva, A.B.Hacıyev

Xülasə. Məqalə sənayenin təşkilinin müasir modellərindən biri olan aqrar klasterlərə həsr olunmuşdur. Mövzuya giriş olaraq əvvəlcə klasterlərin formalaşması üçün tələb olunan amillər, klasterə üzv olan müəssisə və təşkilatların əldə etdiyi üstünlüklər qısa şəkildə izah olunaraq, klasterlərin təsnifatı verilmişdir. İtaliya və Litvanın malik olduğu aqrar klaster təcrübəsi nəzərdən keçirilərək klasterlərin adları çəkilən ölkələrin sosial-iqtisadi həyatına təsirlərinə baxılmışdır. Məqalədə həm də Azərbaycanda aqrar klasterlərin formalaşdırılması istiqamətində aparılan işlər, qəbul edilmiş qanunvericilik və mövcud çətinliklər təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: klaster, aqrar təsərrüfat, Avropa İttifaqı, İtaliya, Litva, Azərbaycan.

Accepted: 06.05.2024